

Kényszer szülte divat

Azt mondják, újra divatba jött a tanya. Divatba jött, mint lakóhely, népszerű, mint az üdülés vagy a hobbitevékenység helyszíne. Én nem nevezném divatnak ezt a folyamatot — kényszer szülte ezt is, ugyanúgy, mint amikor sorvasztani próbálták a tanyavilágot. Tanyán nőttem fel, de már csak felnőtt fejjel döbbsentem rá, mennyire keveset tudtunk mi, ott élők a tanyákról. A családi emlékezetből már kiveszett a kezdetek ideje, tanítani pedig nem tanították, hogyan és miért jött létre a tanyarendszer. Középiskolásként inkább csak azt láttam, vagy még inkább éreztem, hogyan fog megszűnni. Polner Zoltán verseit olvastam a Tiszatájban, és úgy utaztam a még meglévő, naponta közlekedő kisvasúton, mintha máris a tulajdon múltamban utazgatnék. Sokszor álmodom azóta is, amióta fölszedték a síneket: újra tizenhat éves vagyok, meglei van, ázottkabát-szag, tele a kocsi félrészek emberekkel. Jönnek a civil ruhás határőrök, és egyedül engem igazoltatnak...

*

Sokára értettem meg, mi baja volt a hatalomnak a tanyavilággal. Tény és való, sok minden kimaradt a mi életünkéből, aminek hiányára később ébredtünk rá. Emlékezetem mélyéről fölszakadnak olykor gyerekkorom bunkóci viccei, trágár és nagyobbreszt szellemtelen mondanivalók — ha ezeket újragondolom, fölsejlik, mennyire zárt és szűk szemhatáru volt az a világ, amelyben éltünk. A hatalmat és annak helyi képviselőit azonban valójában nem ez izgatta, hanem, hogy a tanyán mindezek ellenére — szabadok voltunk. Nem lehetett ellenőrizni, hogy mit mondanak vagy mit gondolnak a szüleim, a szomszédok, a Jani bácsi, a Rozi néni. Ezek az emberek ugyan műveletlenek voltak, de mert kevés igényük volt, és annak kielégítésében sem szorultak másra, nehezen lehetett függőségre kényszeríteni őket. A mindennapi kenyeret nem lehetett elvenni tőlük, másra pedig nem nagyon kíváncsiak. — Az ilyenekből nehéz *alattvalót* csinálni.

Hát ezért akarta a hatalom fölszámolni a tanyavilágot, és ezért hajlott olyan nehezen arra, hogy helyben javítsa az ottani lakosság életkörülményeit. Fölszínüleg nagyon jól tudták, hogy sokkal olcsóbb volna a tanyákba bevezetni a villanyt, akár a vizet vagy a telefont is, mint elszorvasztani az egészet, és a városokban óriási költségekkel új lakóhelyet építeni az embereknek. Nem fölmelni akarták a tanyaiaikat, hanem elvágni a hagyományokhoz, az emlékekhez, a múltjukhoz fűződő gyökereiket — ugyanúgy, ahogyan Romániában ma is teszik.

Az önállóságra és függetlenségre való vágyat nem lehet kiölni az emberből — bármennyire lerombolják is ennek gazdasági alapjait vagy társadalmi viszonyrendszerét. Az önállóság gazdasági alapjait egyébként sem lehet büntetlenül megszüntetni. Parancsra nem lehet gondolkodni, aki pedig utasításra dolgozik, az sohasem fog újat alkotni, hanem egyre gyengébb színvonalon reprodukálja, amit muszáj neki. A parancsuralmon alapuló társadalmakban ettől megy tönkre a gazdaság, és ettől jut el a helyzet odáig, hogy már nem lesz miből finanszírozni az ideológiai indíttatású illúziókat.

Ahol sok volt a tanya, rossz minőségű a föld, ott sokkal többre került közös gazdálkodású térszerkezet, nehezebb volt táblásítani, kezdetben szinte reménytelen dolog nyereségesen gazdálkodni. A mai szakszervezeteket még a nyolcvanas évek elején is átmenetnek szánták a majdani közös gazdaság irányába — csak a reformfolyamat újjáéledésével jötték rá, hogy itt az emberek sokkal kisebb költséggel termelnek, meg lehet gazdagodni a rossz homokföldön is, ha az egyéni becsvágy találkozik a szakértelmelemmel.

A régi tanyaiaik közül kétféle ember maradt meg a lakóhelyén: aki elég idős volt ahhoz, hogy egy cent-

ralizált munkamegosztási szerkezetbe ne tudjon már beilleszkedni, és aki elég önálló volt ahhoz, hogy az östermelő életmódról át tudjon állni az árutermelő, piacozó életformára. Sokan estek a két szélső kategória közé. Ők elmentek ipari munkásnak, hiszen ahhoz biztos fizetés, nyugdíj és ingyenes egészségügyi ellátás társult, no meg a perspektíva: ha a munkásosztály a vezető erő a társadalomban, akkor a legjobb munkásnak lenni, mert azt legalább békén hagyják. Először csak ingáztak ezek az újszülött proletárok, aztán egyre többen föliratkoztak a tanácsoknál lakásért várakozók listájára. Egyre többen meg is kapták a panelházi összkomfortos lakásukat, amiből mégis hiányzott valami ahhoz, hogy jól érezzék benne magukat. A tanyák közül viszont egyre több ürrült meg, és várta megvakult ablakokkal a romlás beteljesedését.

*

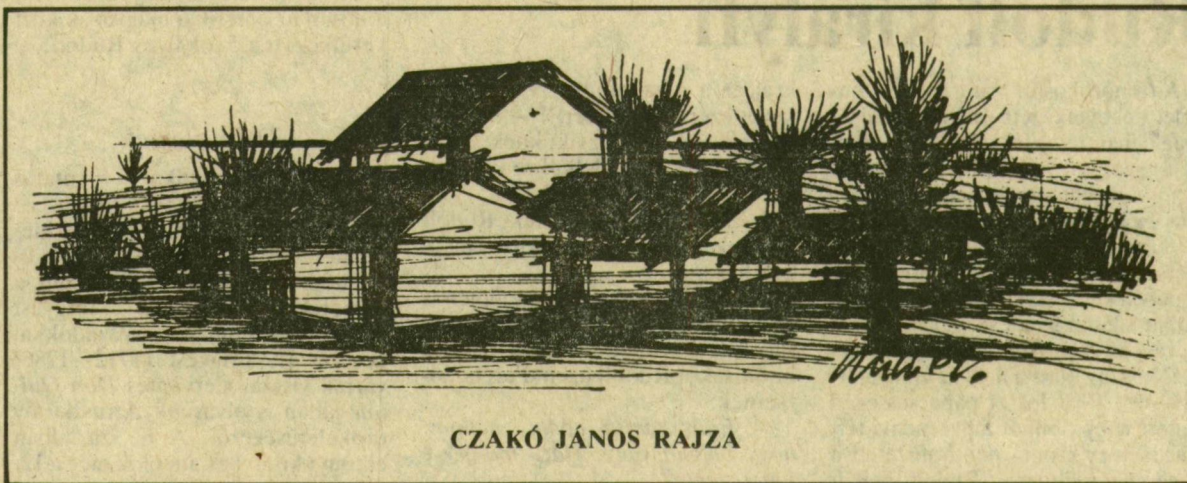
Jómagam Edward T. Hall Rejtett dimenziók című könyvéből értettem meg, miért nem érezzük jól magunkat a lakótelepen. „Ha egy patkány-népség egyedsűrűségét emelni akarjuk az egyedek egészségének veszélyeztetése nélkül, külön-külön dobozokba kell tennünk őket, hogy ne láthassák egymást, odúkat tisztogatni kell, és elegendő élelmet kell kapniuk. A dobozokból azután tetszés szerinti tornyokat emelhetünk. Csak az a bökkenő, hogy a ketrecben tartott állatok elbutulnak, és ez bizony súlyos ár a szuper népsűrűségért. Fel kell tennünk a következő kérdést magunknak: meddig szabad elmenni az emberek érzékelési funkcióinak sivárrá tételében csak azért, hogy minél jobb hatásokkal „raktározhassuk, el” őket? Az ember egyik legszorongatóbb szüksége tehát: olyan térszervezési elvek kialakítása, amelyek révén egészséges sűrűség, egészséges egymásra hatás, megfelelő mértékű egymásra utaltság és folyamatos nemzetiiségi öntudat jöhet létre.”

A szüleim ma is a tanyán laknak. Sűrűn járok haza, módomban áll megfigyelni, melyik elnéptelenedett tanyaiba ki és miért költözik. A legtöbb a hétfégi kitelepülő, aki a kínzó bezártság-érzés elől menekül el legalább egy-két napra. A tanya és a lakótelepi lakás egy családi ház funkcióit hordozza — de a térben elválasztva, húsz-harminc kilométer távolságra egymástól. A legolcsóbb építési forma így vezet társadalmi méretű tékozláshoz: ami a családi házban lakónak annyi, hogy kimegy az udvarba, a kertbe, az a hobbitanyának utazási költség, két fürdőszoba, két tévé, folyamatos hurcolkodás, állandó tudathasadás — de még így is megéri, mert az emberi személyiség kielégítheti a természethez való kapcsolódásának alapvető igényét.

Van, akit az értelmetlen és ellentmondásos szabályozás űz ki a tanyaára: városi autószerelő azért költözik ki, mert itt kevesebb az adó, nagyobb hely van a kerítésben a roncskocsik számára, nem zavarja a szomszédokat a kalapács döngése. Ismét más azért, mert rászorul, anyagilag és pszichikailag is, hogy önállóan legyen élelmiszerből. Az első-második generációs ipari munkás ma már nem keres annyit, hogy meg tudja vásárolni a gyerekeit, egy boltban az őszibarackot — kénytelen hát maga megtermelni. Telepokolja befőtelt a spájzába, eszik és biztonságban érzi magát: vele mégsem lehet olyan egyszerűen kibárálni.

Látszólag divat hát csak a tanya. Az a gyakorlat, amely mára kialakult, csak jóvátétele — sokkal drágábban, és máig tökéletlen módon — egy olyan törekvésnek, amelyik erőszakkal akart téríteni nemesnek gondolt célok érdekében olyan életformára, amely ellentétes az ember természetével. Nem sikerült, mert nem is sikerülhetett — de mindannyian nagy árat fizettünk érte.

TANÁCS ISTVÁN

CZAKÓ JÁNOS RAJZA

Nyugdíjas iskolaigazgató mondja, évtizedekre szóló konzervatív jelzővel ruházták föl annak idején, mert nem sietett eltüntetni a tanyai iskolákat. Az az egyetlen, ami az egész hajdani szegedi járásban megmaradt, az ő körzetéhez tartozott. Ha ő az avított nézetek őrzője, akkor joggal tekint-hetjük a maradiság tanácselnökének Faragó M. Vilmost is. Zsombón. Életkorát tekintve egészen fiatalon lett „konzervatív”, a tetterős lendület hajtja most is, és a talán legdinamikusabban fejlődő kicsi falut is, de a bélyeg azért bélyeg, mert belesül az ember bőrébe. Tőle is azt várták, mint a többi tanácselnöktől: szorítsa be a faluba a tanyák népét. És mit tett ő? Két évvel ezelőtt először kérte, engedjék meg újra, hogy a korábbi adózási tilalommal szemben vadonatúj tanyák állhassanak. Az, hogy minden tanyaiba bevezették a villanyt — korábban ezt a lépést kiáltották ki a tanyakonzerválás legüldözendőbb fokozatának —, kevésnek bizonyult, sokba a gázt is bevezették. Mi hajtja ezt az embert, ha a maradiság vadjával a leháladabb nézeteket vallja?

Azt mondja, valóban akkor állott a tanyai ember védelmére, amikor az ultramodernség jegyében mindenki meg akarta szüntetni a tanyákat, de ezt azért tette, mert maga is tanyai származék. Ismerte őket, és nem hitte el, hogy ki kell söprözni otthonukból, és be kell „tagosítani” a számukra kényelmetlen, tenyérnyi falusi portákra. Azt se hitte el persze, hogy minden tanyai olyan, amilyeneket ő ismer, hiszen tudja, a cseresznyefa ezer gyümölcse között kettő sincsen, ami teljesen egyforma lenne.

Ismerte és becsülte a tanyai ember minden iránti érdeklődését, a jóra törekvő áldozatkészségét, és fájlalta, hogy hátrányba került, csak azért, mert tanyai. Ha beköltözik a városba vagy a faluba, minden támogatást megkap, de ha maradni akar, akkor ezer fífikával piszkálja a hivatal. Csöppet se csodálja, hogy bizalmatlan lett a világgal szemben, és fajtájával együtt nem értette, mi baja lehet velük a politikának? Miért baj az, ha valaki ott akar megmaradni tisztességes embernek, ahol szülei is élnek? Dolgozik, jóval többet, mint más, csupa kockázatot az élete, mégis elkönnyölhetik az asztaltól, akik leginkább a terített asztal mellé termettek? Emberi tartása tiltotta meg, hogy szembeforduljon övével, inkább segíteni akart min-

Kötődés

den arra érdemes családot, hogy kitörjön az ördögi kör minden szorításából. Őt is meglepte azonban a küzdőképesség, a bizonyítani akarás. Nem az ősi maradiság kormányozta őket, a tudomány minden eredménye érdekelte őket. Jobban, mint a belterületiek. És a társadalmi hajszálösszesség révén előbbutóbb minden újdonság el is jutott hozzájuk. Valaki kitalálta, egészségesebb a lakás, ha mozaiklapokkal burkolják a sima földet. Néhány év alatt mindenki így csinálta. Rájöttek, hideg magában a mozaik, jobb, ha műanyaggal borítják. Beborították. Még jobb, ha padlót vagy parkettát raknak. Kibontották a vaksi ablakokat, és nagyobbakat raktak helyettük. Kockázatos volt, mert építési tilalom alatt állt a tanya. Mindenkit megbüntettek, aki nem volt hajlandó „konzerválódni”, aki nek volt bátorsága saját környezetét emberhez méltóvá tenni.

Amikor elkezdtek a fiatalok itthon maradni, hatalmas változások történtek. Hihetetlenül lerövidültek például a távolságok. Akiben friss volt a lendület, autót vett, és bejárt vele az országot. Piacokra leginkább, de evvel tudta föllendíteni a kereskedelmet. Mindig a maga ura akart lenni, és végre az az is lehetett.

Közveszélyes igyekezet volt ez.

Az hát. Az engedelem volt az állam vélt talpköve akkoriban, ő pedig éppen azt nem akarta elviselni, hogy más ossza ki neki a munkát. Kurucos magatartás lett ebből, akár három ember helyett is dolgozott, de a saját belátása szerint.

Gazdasági szempontok is el-lene szóltak.

— Nem igaz! Megszámoltuk, nyolcvanháromban hétszázvalahány életképes tanyánk volt. Nagyobb vagyon, mint a teljes belterület! Ha beállunk a sorba, és elkezdjük földbe verni, akkor elpusztult volna ez a nagy vagyon. Kinek használtunk volna vele? Aki magának árt, nem biztos, hogy másnak használ. Be kellett látnunk, hogy a nagyüzemi táblák erőltetése öngyilkosság lenne, mert ezen a területen nem lehet nagy táblát kis költséggel kialakítani. De azt is észre kellett vennünk, ahol nem sikerült külön lelkesítő távlatokat adnunk, onnan vésztől költözni kezdtek az emberek. A ménesjárásról például. Szikes ott a talaj, nehezen terem a föld, csak az állattartás jöhetne szóba, de azt meg agyonvertük adóval. Észre kellett vennünk, ha így megy tovább, parlagfölkék ölelik körül a falut. De mit eszünk akkor? És mit eszik az ország? Magukra maradtak az öregek, nem volt, akinek átadhatták volna századok kemény tapasztalait. A fiatal viszont nem hajlandó maradni, ha a kor kényelme elérhetetlen számára. Tizennyolc kilométer gázvezeték építettünk ki, és a vizet is visszájuk a tanyákra. Drága? Persze, nagyon drága. De megéri, mert a csökkt fertőzőt vizet ad.

Mindez legfőképpen a régi tanyák megmaradását és följújtását segíti, de itt újak is épülnek.

Azt szeretnénk, ha sok új épülne.

A Szatymazra menő út mellett, úgy hallottam. De az ottani földek párhuzamosan futnak az úttal, és mindet művelik. Hogyan lehet ott tanyahelyet osztani?

Államigazgatási kényszerrel nem akarunk belenyúlni. Ha megteremtjük hozzá a föltételeket, majd elintézi maga a család, hogyan lehet oda a gyereknek is tanyát építeni. Az új rendelet megengedi már, hogy harmincezer négyzetméterig terjedjen a tanyaterület. Több mint öt hold! A földet visszavásárolhatja mindenki, és annak a gyerekének adja, amelyiknek akarja.

Odadobják a gyeplőt?

Nekünk nem lehet az a dol-gunk, hogy mindenáron mi kormányozzuk mások életét. Az viszont kötelességünk, hogy segítsük a természetes folyamatokat. Burkoljuk a tanyai utakat is.

Villany, víz, gáz, út, új ház, rengeteg pénzbe kerül.

Helyi pénzintézet is kellene hozzá. A takarékszövetkezetéről kiderült, nem tudja fölállalni a tanyák segítségét. Tudjuk, a legtöbb gyereket még mindig a tanya adja, de gyerekorvost nekünk kell ad-nunk hozzá. Óriási volt a központi ellenállás jó sokáig. Ezer ellentmondás van még. Kimondja egy rendelet, húszévesnél ne legyen régiebb az a tanya, amelyiket följújtani akarnak. De hogyan lehetne fiatalabb, amikor tilos volt építeni? Megint az járjon jól, aki félre tudta vezetni a hatóságot?

Egy furcsa kérdés: miről álmodik a zsombói ember?

Tanyáról. Mert aki tanyán nőtt föl, ha beköltözik is a faluba, álmában visszájár. Még a csillag se ugyanaz a faluban, mint a tanyán, és a hó ropogása vagy a verébhang is más. Olyan ez, nem lehet elfelejteni!

HORVÁTH DEZSÓ

Tanyafogyatkozás

A külterületen — amely zömében tanyát jelent — élők 1949-ben még 1 millió 600 ezren voltak hazánkban. Ez akkor a lakosság 18 százalékát, a mezőgazdasági népesség 31 százalékát adta. Számuk 1970-re 700 ezerre csökkent, s 1980-ra csaknem félmillióra. A fogyasztás azóta is tart, ha kisebb ütemben is. Pontos adatokkal a jövőre esedékes népszámlálás szolgálhat. Eközben a városi lakosság az 1949-es egyharmados arányról, 1980-ban 53 százalékra gyarapodott. A folyamat úgy ment végbe, hogy nemcsak a tanyák, de a községek lélekszáma is kisebb lett.

A mezőgazdaság túlsúlyából adódóan az alföldi megyékben korábban, s ma is jelentősebb a tanyák szerepe. Csongrád megyében 1980-ban több mint 58 ezer volt a külterületi népesség száma, amelyből 44 ezer a községekben élt. A zöldség- és gyümölcsstermesztésben számottevő homoki térség, a szegedi járás ebből nagyobb súllyal, 33 ezerrel részesedett. Legnagyobb tanyás községeink Balástya, Ásotthalom és Domaszék. Ásotthalmon 1980-ban az ötezer lakosból 3200 élt külterületen, Balástyán a 4300-ból 3300 ember, Domaszéken a 3300-ból közel 2600. Azóta is volt csökkenés, manapság inkább a stagnálás jellemző. Példaképp Ásotthalmon ma a 4350 lakosnak több mint fele, 2230 még mindig tanyai.